

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مبانی نظری و ساختار موسیقی ایرانی

رشته‌های موسیقی (نوازندگی ساز ایرانی -
نوازندگی ساز جهانی - مبانی آهنگ‌سازی)

گروه تحصیلی هنر

زمینه خدمات

شاخه آموزش فنی و حرفه‌ای

شماره درس ۴۰۰۲

مبانی نظری و ساختار موسیقی ایرانی / مؤلفان: مصطفی کمال پورتراب... [و دیگران].

تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۹۱.

۷۱ ص. - مصور. - (آموزش فنی و حرفه‌ای؛ شماره درس ۴۰۰۲)

متون درسی رشته‌های نوازندگی ساز ایرانی - نوازندگی ساز جهانی - مبانی آهنگ‌سازی

گروه تحصیلی هنر، زمینه خدمات.

بررسی و تصویب محتوا: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کار دانش

وزارت آموزش و پرورش.

همکاران محترم و دانش‌آموزان عزیز :

پیشنهادات و نظرات خود را درباره محتوای این کتاب به نشانی
تهران - صندوق پستی شماره ۴۸۷۴/۱۵ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های
فنی و حرفه‌ای و کاردانش، ارسال فرمایند.

info @tvoccd.sch.ir

پیام‌نگار (ایمیل)

www.tvoccd.medu.ir

وب‌گاه (وب‌سایت)

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش
مجری : دفتر آموزش و توسعه فعالیت‌های هنری - معاونت امور هنری و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
نام کتاب : مبانی نظری و ساختار موسیقی ایرانی - ۳۳۱
مؤلفان : مصطفی کمال‌پور تراب، حسین علیزاده، مینا افتاده، هومان اسعدی، علی بیانی و ساسان فاطمی
اعضای کمیسیون تخصصی : عبدالمجید کیانی، فریدون شهبازیان، رضا مهدوی، احمد نوری، شاهین فرخت،
مهدی چوبینه و مهربانو توفیق

اعضای کمیسیون دفتر آموزش و توسعه فعالیت‌های هنری : عیسی کشاورز، میترا استاد قاسم و حسین سروی
نت‌نگار : ماهان نهودی
ویراستار فنی : ساسان فاطمی
ویراستار ادبی : محمد افتخاری

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن : ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۹۲۶۶-۸۸۳، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وب‌سایت : www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی

طراح جلد : آرلین و ارطانیان

صفحه‌آرا : شهرزاد قنبری

حروفچین : زهرا ایمانی نصر

مصحح : علیرضا ملکان، علیرضا کاهه

امور آماده‌سازی خبر : زینت بهشتی شیرازی

امور فنی رایانه‌ای : حمید ثابت کلاچاهی، پیمان حبیب‌پور

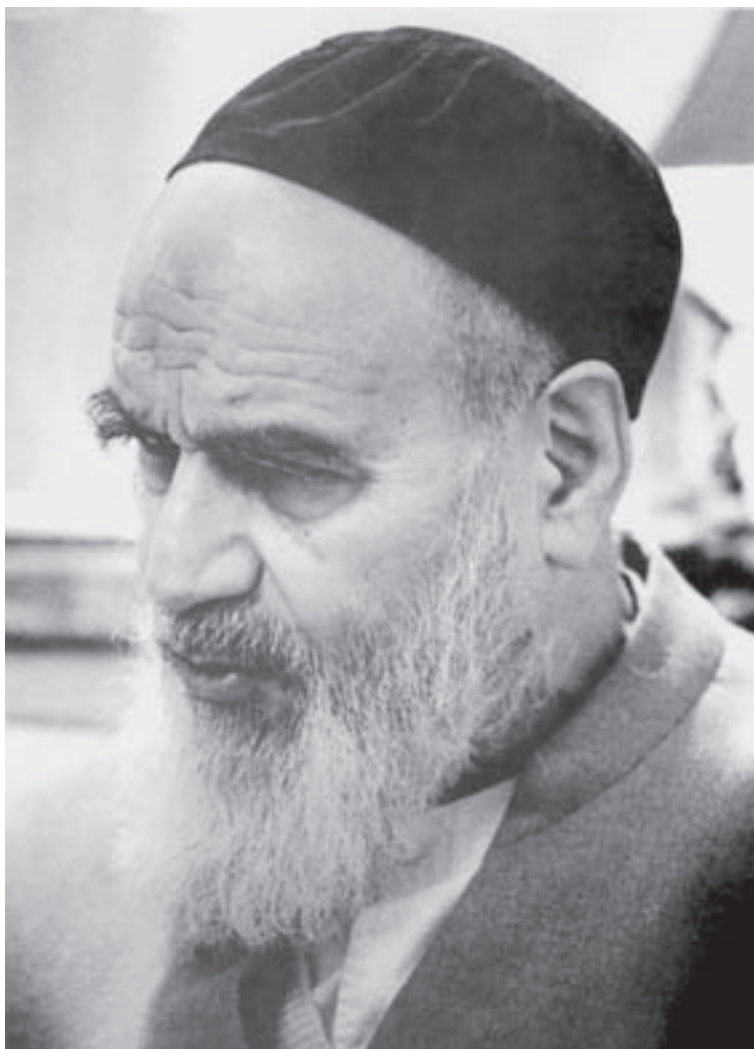
ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)
تلفن : ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹-۳۷۵۱۵

چاپخانه : نادر

سال انتشار : ۱۳۹۱

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۱۹۶۴-۶ ISBN 978-964-05-1964-6

یک لحظه ستاره‌ها باخفتند
تا وقت سپیده، قصه گفتند

***

در جمع ستاره‌ها هیاهوست
گل نیز به روی شاخه بی‌بوست

تو آمدی و به خاطر تو
آن شب ز تو از برای مهتاب

امروز که رفته‌ای دوباره
خورشید نشسته سرد و خاموش

فهرست مطالب

		مقدمه
۱		فصل اول : نغمه و فاصله
۱		۱-۱- صدا
۲		۱-۲- نغمه
۶		۱-۳- فاصله (بعد)
۱۶		۱-۴- دانگ
۱۸		پرسش
۱۹		فصل دوم : مفاهیم بنیادین
۱۹		۲-۱- بستر صوتی، گام بالقوه و گام بالفعل
۲۳		۲-۲- مُد و مقام
۲۶		۲-۳- دستگاه و آواز
۲۹		۲-۴- چند اصطلاح مهم
۳۲		۲-۵- انواع گوشه
۳۳		۲-۶- ردیف
۳۵		جمع بندی فصل دوم
۳۶		پرسش

فصل سوم : شناخت درآمدهای دستگاه‌ها و آوازاها

- ۳۷
۳۷
۴۱
۴۳
۴۶
۴۸
۵۱
۵۳
۵۶
۵۸
۶۰
۶۳
۶۵
۶۹
۷۰
- ۳-۱- دستگاه شور
۳-۲- آواز ابوعطا
۳-۳- آواز بیات ترک
۳-۴- آواز افشاری
۳-۵- آواز دشتی
۳-۶- دستگاه نوا
۳-۷- دستگاه سه‌گانه
۳-۸- دستگاه چهارگانه
۳-۹- دستگاه همایون
۳-۱۰- آواز بیات اصفهان
۳-۱۱- دستگاه ماهور
۳-۱۲- دستگاه راست پنجگانه

پرسش

فهرست منابع

مقدمه

موسیقی ایرانی به همراه موسیقی‌های عربی و ترکی خانواده بزرگی را تشکیل می‌دهد که بیش از هزار سال قدمت دارد. این خانواده قرن‌ها دارای اصول و قواعد تقریباً واحدی بوده است و همه فرهنگ‌های تشکیل‌دهنده آن، در تدوین این قواعد نقش داشته‌اند. از حدود سه - چهار قرن پیش، رفته‌رفته، اعضای این خانواده بزرگ هر کدام راه جداگانه‌ای در پیش گرفته و مسیرهای متفاوتی برای تحول خود برگزیده‌اند. این تجزیه منجر به پیدایش خانواده‌های موسیقایی کوچک‌تری، مثل خانواده موسیقی عربی (مشرق و مغرب) و خانواده موسیقی آسیای میانه و غیره شده است که با وجود پاره‌ای اختلافات، در بسیاری از مبانی نظری با هم اشتراک دارند. در این میان، موسیقی ایرانی به همراه موسیقی آذربایجانی خانواده واحدی تشکیل می‌دهند که نکات مشترک فراوانی با موسیقی عراقی دارد.

تنوری‌هایی که در قرن حاضر برای موسیقی ایرانی نوشته شده‌اند بیشتر به مبانی نظری موسیقی اروپایی توجه کرده‌اند تا به پیشینه طولانی مباحث نظری در موسیقی ایرانی - عربی - ترکی و سال‌هاست که ضرورت تدوین یک تئوری موسیقی ایرانی، برای آموزش در هنرستان‌ها، که از دل همین موسیقی برآمده باشد احساس می‌شود.

این کتاب، با آگاهی از اینکه نظام موسیقایی ایران در حال حاضر با گذشته تفاوت‌هایی دارد، مفاهیم نظری بنیادین را از رسالات نظری کهن اخذ کرده و اصول و قواعد موسیقی ایرانی را از آنچه امروزه در عمل اجرا می‌شود استخراج کرده است. این اصول و قواعد، مربوط به موسیقی کلاسیک ایرانی است که آن را معمولاً «موسیقی ردیفی» می‌نامند. مبنای تئوری حاضر، بنابر این، ردیف موسیقی ایرانی، به معنای عام آن است و از ملاک قرار گرفتن یک ردیف واحد برای تدوین مبانی نظری موسیقی کلاسیک ایرانی اجتناب شده است.

مولفان

هدف کلی

شناخت مبانی نظری (تئوری) و عناصر سازنده موسیقی ایرانی

